

"OILA VA XOTIN-QIZLAR" ILMIIY-TADQIQOT INSTITUTI

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

xalqaro ilmiy jurnali

*Society, Gender and Family in
Central Asia*
international academic peer reviewed journal

*Общество, гендер и семья в
Центральной Азии*
международный научный рецензируемый журнал

2023/4 (9)

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO'YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e'lon qilinishi mumkin bo'lgan jurnal sifatida ro'yxatga olingan.

DOI: 26739/2118-9998

ISSN 2049-3630

TOSHKENT

TAHRIR HAY'ATI RAISI:

EGAMBERDIYEVA Nodira Melibayevna (*Bosh muharrir*) – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI:

NARBAYEVA Tanzila Kamalovna – *sotsiologiya fanlari doktori, professor.*
SAIDOVA Galina Karimovna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SHOUMAROV G'ayrat Baxramovich – *psixologiya fanlari doktori, professor.*
ABDURAMANOV Xamid Xudaybergenovich (*Bosh muharrir o'rinbosari*) – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
BEKMURADOV Adham Sharipovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
MA'RUFOVA Gulnora Mahmudovna – *Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi a'zosi, senator.*
MUSURMANOVA Aynisa Musurmanovna – *pedagogika fanlari doktori, professor.*
RAHIMOVA Nigina Xayrullayevna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
SAIDOV Akmal Xolmatovich – *yuridik fanlari doktori, professor.*
YAKUBJANOVA Dilobar Batirovna – *pedagogika fanlari doktori, dotsent.*
TASHMUXAMEDOVA Diloram Gafurjanovna – *tibbiyot fanlari nomzodi.*
UMIRZAKOV Baxodir Xamidovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*
ZIYAYEV Azamad Xamidovich – *tarix fanlari doktori, professor.*
ABDUSAMATOV Xasanboy Usmonjon o'g'li – *psixologiya fanlari doktori.*
TO'RAQULOV Ulug'bek Xolbutayevich – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Эгамбердиева Нодира Мелибаевна (*Главный редактор*) – *доктор педагогических наук, профессор.*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Нарбаева Танзила Камаловна – *доктор социологических наук, профессор.*
Сандова Галина Каримовна – *доктор экономических наук, профессор.*
Шоумаров Гайрат Бахрамович – *доктор психологических наук, профессор.*
Абдураманов Хамид Худайbergenovich (*Заместитель главного редактора*) – *доктор экономических наук, профессор.*
Бекмуратов Адхам Шарипович – *доктор экономических наук, профессор.*
Маъруфова Гулнора Махмудовна – *сенатор, член Комитета Сената Олий Мажлиси по вопросам женщины и гендерного равенства.*
Мусурманова Айниса Мусурмановна – *доктор педагогических наук, профессор.*
Рахимова Нигина Хайруллаевна – *доктор экономических наук, профессор.*
Сандов Акмал Холматович – *доктор юридических наук, профессор.*
Якубжанова Дилобар Батировна – *доктор педагогических наук, доцент.*
Ташмухамедова Дилорам Гафуржановна – *кандидат медицинских наук.*
Умирзаков Баходир Хамидович – *доктор экономических наук, профессор.*
Зияев Азамат Хамидович – *доктор исторических наук, профессор.*
Абдусаматов Хасанбой Усмонжон угли – *доктор психологических наук.*
Туракулов Улугбек Холбутаевич – *доктор философии педагогических наук (PhD)*

THE CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Egamberdiyeva Nodira Melibayevna
(*Editor-in-Chief*) – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*

MEMBERS OF THE EDITING BOARD:

Narbayeva Tanzila Kamalovna – *Doctor of Sociological sciences, Professor.*
Saidova Galina Karimovna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Shoumarov Ghayrat Bakhramovich – *Doctor of Psychological sciences, Professor.*
Abduramanov Khamid Khudaybergenovich (*Deputy Editor-in-Chief*) – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Bekmuradov Adkham Sharipovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Marufova Gulnora Makhmudovna – *Senator, Member of the Senate Committee of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality.*
Musurmanova Aynisa Musurmanovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*
Rakhimova Nigina Khayrullayevna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Saidov Akmal Kholmatovich – *Doctor of Juridical sciences, Professor.*
Yakubjanova Dilobar Batirovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor.*
Tashmukhammedova Diloram Ghafurjanovna – *Candidate of Medical sciences.*
Umirzakov Bakhodir Khamidovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*
Ziyayev Azamad Khamidovich – *Doctor of Historical sciences, Professor.*
Abdusamatov Khasanboy Usmonjon ugli – *Doctor of Psychological Sciences.*
Torakulov Ulugbek Holbutayevich – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

XALQARO TAHRIR HAY'ATI:

Doktor Rashmini Koparkar,
Rossiya va Markaziy Osiyoni o'rganish markazi dotsenti
Xalqaro tadqiqotlar maktabi,
Javoharlal Neru universiteti,
Nyu-Dehli, Hindiston

Artamonova Yekaterina Iosifovna,
Chelyabinsk davlat madaniyat instituti,
pedagogika fanlari doktori, professor

Doktor Priti Kesavan,
Texnologiya fakulteti boshlig'i,
London biznes va moliya maktabi,
Singapur

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Доктор Рашмини Копаркар,
Доцент Центра исследований России и Центральной Азии,
Школа международных исследований,
Университет Джавахарлала Неру,
Нью-Дели, Индия

Артамонова Екатерина Иосифовна,
Челябинский государственный институт культуры,
доктор педагогических наук,
профессор

Доктор Прити Кесаван,
Руководитель Технологического факультета
Лондонская школа бизнеса и финансов, Сингапур

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Dr. Rashmini Koparkar
Assistant Professor
Centre for Russian and Central Asian Studies
School of International Studies
Jawaharlal Nehru University
New Delhi, India

Artamonova Yekaterina Iosifovna
Chelyabinsk State Institute of Culture
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Dr. Preethi Kesavan
Head, School of Technology
London School of Business and Finance, Singapore

SOTSILOGIYA

Xonturayev B. Xalqaro gender indeks reytinglarida O‘zbekiston o‘rnini mustahkamlash masalalari	4
Nurullayeva U.N. Ijtimoiy kayfiyat fenomeni sotsionomika nazariyasi yondashuvi talqinida.....	13

OILA VA JAMIYAT

Norqulov H. Nurmonova Z. Oilalar mustahkamligini ta’minlashda moddiy qadriyatlarning ahamiyati	19
Yaxyoyeva S.A. Gender tenglikka erishish strategiyasini amalga oshirish mexanizmlari	24
Inagamova F.X. Qadriyatlarning o‘zgarishi va yosh oilalar barqarorligi o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlik.....	29

PSIXOLOGIYA

Abduraxmanova Z.E. Baynalmilal oilalarda voyaga yetayotgan o‘smirlarda etnik identiklik shakllanishining ijtimoiy-psixologik jihatlari	34
Abdusamatov X.U. Oilani psixologik qo‘llab-quvvatlashning tizimli modeli	41
Narmetova Y.K. Psixosomatik kasalliklar bilan og‘rigan bemorlarning hayot sifatini baholashda yosh va jins xususiyatlari.....	47
Ismaylova R. Oilaviy zo‘ravonlik vaziyatida intervensiya konsepsiyasi	53
Mahkamova D.B. Xotin-qizlarning davlat xizmatlariga ijtimoiy moslashuvining psixologik omillari	65
Bo‘riyeva M. Migrant oilalarda nikohdan qoniqish darajasining psixologik xususiyatlari.....	72
Султанова А.А. Проблема гендерного суицида в Узбекистане	77
Khodjayeva D.Dj. Psychological characteristics of organizing the educational process with academically talented students	86
Raximova X. Shaxsda moddiy yetishmovchilik hissining ontogenez xususiyatlari.....	90
Yangiboyeva D.R. Ko‘p bolali oilalardagi o‘smir farzandlarning rivojlanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar	95
Мусаева М.И. Эволюция взглядов на расстройство аутистического спектра: меняющиеся международные диагностические критерии и отношение общества	101

PEDAGOGIKA

Egamberdiyeva N.M. Oilada bolalarga nisbatan jismoniy zo‘ravonlikning oldini olishning pedagogik choralari.....	106
Джурраев З., Курбонов М. Обеспечение внутреннего качества в вузах в Узбекистане	112
Nomozova O‘.A. Oilada muloqot madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik mohiyati.....	119
Nazarova R.S. Bolaga nisbatan zo‘ravonlik munosabatlarining shakllanish bosqichlari	124
Tojibayeva N.K. Jamoada ishlash kompetensiyasi kollobrativ kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida	128
Bayjonov F.B. O‘zbekiston Respublikasida gender tenglik masalasi va oilada gender madaniyatni shakllantirish	133
Kurbanova B.N. Role and significance of independent education of students in the higher education system.....	138
Raimdjanov M.T. Sharq allomalari asarlarida shaxs kommunikativ xulq-atvori masalalarining o‘rganilishi.....	144

ILMIY YANGILIKLAR VA TAHLILLAR

Suvankulov M., Abdibositov A. Maktablarda mobil telefon va smartfonlardan foydalanish tartibi va huquqiy asoslari: qiyosiy-huquqiy tahlil.....	149
Илхамова З.В. Развитие системы высшего образования в Узбекистане	157

Narmetova Yulduz Karimovna,
Toshkent tibbiyot akademiyasi
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasi dotsenti

PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN OG'RIGAN BEMORLARNING HAYOT SIFATINI BAHOLASHDA YOSH VA JINS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Bugungi kunda psixosomatik kasalliklar doirasi kengaytirilib, deyarli barcha kasalliklarning kelib chiqishida psixologik omillar o'rni mavjudligi ma'lum bo'lib bormoqda va bu shifokorlar hamda psixologlar tomonidan e'tirof etilmoqda. Maqolada psixosomatik kasalliklar bilan og'rigan bemorlarning hayot sifatini baholashda yosh va jins xususiyatlari tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: psixosomatika, hayot sifati, davolash, rehabilitatsiya, samaradorlikni baholash, kasallik prognozi, psixoterapiya, jismoniy faollik, rolli faollik, og'riqning kuchliligi, hayotiy faoliyat, ijtimoiy faollik, emotsional faollik, ruhiy salomatlik.

Аннотация. Сегодня круг психосоматических заболеваний расширился, а наличие психологических факторов в возникновении почти всех заболеваний становится известным и это признается врачами и психологами. В статье анализируются возрастные и гендерные особенности при оценке качества жизни пациентов с психосоматическими заболеваниями.

Ключевые слова: психосоматика, качество жизни, лечение, реабилитация, оценка работоспособности, прогноз заболевания, психотерапия, физическая активность, ролевая активность, интенсивность боли, жизнедеятельность, социальная активность, эмоциональная активность, психическое здоровье.

Annotation. Today, the scope of psychosomatic diseases has been expanded, and the presence of psychological factors in the origin of almost all diseases is becoming known and recognized by doctors and psychologists. The article analyzes age and gender characteristics in the assessment of the quality of life of patients with psychosomatic diseases.

Keywords: psychosomatics, quality of life, treatment, rehabilitation, performance evaluation, disease prognosis, psychotherapy, physical activity, role activity, pain intensity, vital activity, social activity, emotional activity, mental health.

Kirish. Bugungi kunda psixosomatika nafaqat psixologiyaning, balki barcha insonshunoslik fanlarining diqqat markazida turibdi. Globallashuv jarayonida inson hayot tarzining tubdan o'zgarishi, turli yangi nozologiyalarning yuzaga kelishi psixosomatika yo'nalishining alohida fan tarmog'i sifatida ajralib chiqishiga olib kelmoqda va mazkur sohada tadqiqotlar olib borish tendensiyasi kuchaymoqda. Nafaqat kasalliklarning kelib chiqishida, balki kasallik sharoitida inson psixologiyasida yuzaga keladigan

salbiy o'zgarishlarni profilaktika qilish, davolash hamda rehabilitatsiya jarayonida inson ruhiy himoya zaxiralarini yuzaga chiqarishi bugungi kun tadqiqotlarining dolzarb vazifasiga aylanib bormoqda.

Zamonaviy tibbiyotda "sog'liq bilan bog'liq hayot sifati" atamasi keng qo'llanilib, bu bemorning jismoniy, hissiy, psixologik va ijtimoiy faoliyatini subyektiv baholashiga asoslanadi. Hayot sifati atamasi XX asrning 40-yillarida paydo bo'lgan. JSST ta'rifi ko'ra, hayot sifati – bu shaxsning o'z

maqsadlari, kutishlari, standartlari va tashvishlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan, ular yashayotgan muhitning madaniyati va qadriyatlar tizimi kontekstidagi hayotdagi mavqeyini idrok etishidir¹.

A.A. Novik va boshqa olimlar 1999-yilda salomatlik bilan bog‘liq hayot sifatini “Sog‘lom yoki bemorning subyektiv idrokiga asoslangan jismoniy, psixologik, hissiy va ijtimoiy faoliyatining ajralmas xususiyati” deya tariflashgan. Hayot sifati ko‘p faktorli tushuncha bo‘lib, hayotning turli jabhalaridan, shu jumladan, kasalliklardan aziyat chekadigan hamda ularni davolashda odamlarning farovonligi va qoniqish darajasini aks ettiradi. Shu munosabati bilan keyingi yillarda jahon va mahalliy amaliyotda salomatlik bilan bog‘liq hayot sifatiga e‘tibor kuchaymoqda. Xorijiy adabiyotlarda hayot sifati tushunchasi kasallikning turli xil zarar yetkazuvchi omillar, funksional stress, psixologik va ijtimoiy ta‘sirilar ta‘sirida o‘zgarib turadigan bemor idrokiga ta‘siri va uni davolashning aksi sifatida talqin qilinadi².

So‘nggi yillar statistik ma‘lumotlariga ko‘ra, yurak qon-tomir va qandli diabet kasalliklarida ko‘proq depressiya, xavotirlanish, fobiya uchrashi qayd etilgan³. Yurak qon-tomir kasalliklaridan eng ko‘p tarqalganlari – yurak ishemik xastalik va arterial gipertoniya psixosomatik kasalliklari turkumiga kiruvchi kelib chiqishi, klinik kechishi, natijasi psixologik omillarga bog‘liq bo‘lgan kasalliklardir. So‘nggi yillarda psixosomatik kasalliklar qatoriga qandli diabet ham kiritildi. Biroq E. Bernning fikricha, psixosomatik yoki nopsixosomatik tibbiyotning o‘zi mavjud emas, faqat tibbiyot bor, xolos. Chunki har bir bemor shaxs sifatida o‘zida har qanday kasallikning rivojlanishiga psixologik jihatdan befarq qarab tura olmaydi: unda hayotiy qadriyatlarining o‘rin almashinuvi hamda psixologik o‘zgarishlar, albatta, kuzatiladi. Shuning uchun ham psixosomatik tibbiyot tushunchasiga shifokorlar va psixologlarda bir xil munosabat shakllanmagan. Natijada “psixosomatik” termini hozirda mavjud bo‘lgan kasalliklarning xalqaro klassifikatsiyasi

¹ Орлова М.М. Исследование качества жизни как системной характеристики ситуации болезни. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Философия. Психология. Педагогика, 2014. 14 (4-1), – 83-89.

² Сурмач М. Ю. Качество жизни, связанное со здоровьем, как предмет изучения социологии медицины. 2011.

³ Абрамова Г. С., Юдчиц Ю.А. Психология в медицине. – М.: «Кафедра-М», 1998.

(МКБ-10)ga kiritilmagan, chunki biron-bir kasallik yo‘qki, uning kelib chiqishi, kechishi va oqibatlari qanday ko‘rinish olishida psixologik omillarning o‘rni bo‘lmasa⁴.

Bugungi kunda somatik kasalliklarning barchasini psixologik nuqtayi nazardan ko‘rib chiqish zarurati barcha klinisist shifokorlar tomonidan e‘tirof etilmoqda. Psixosomatika esa ko‘plab tadqiqotchilar fikricha, psixika va somatika o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajaruvchi metodologiyaga aylanib ulgurdi⁵. Inson faqatgina ruhiy va jismoniy salomatlik uyg‘unligi bo‘lgandagina sog‘lom hisoblanadi. Bunda disgarmoniya ichki (biologik, irsiy) va tashqi (psixogen, ijtimoiy) omillar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun ham Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti inson salomatligini uning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy mukammalligi bilan tushuntirishi bejiz emas. Emotsional holatdagi o‘zgarishlarning miokard infarkti bilan og‘rigan bemorlardagi istiqbolga ta‘sirini maqsadga yo‘nalgan holda o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, kichik darajadagi depressiyaning o‘zi ham 60% holatlarda o‘lim bilan yakunlanar ekan, katta darajadagi depressiv epizodlar esa bu holatlarni 3 barobarga ko‘paytirishga olib kelishi ham kuzatilgan⁶. Bu degani miokard infarktida bemorlarning koronar o‘limi depressiya darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, shunchalik ko‘p uchraydi. Kasallikdan keyingi depressiya esa uning uzayib ketishi va yillar davomida bemorni bezovta qilishiga olib kelar ekan.

Hech shubhasiz, shuni aytish mumkinki, psixosomatik kasalliklar, jumladan, yurak qon-tomir kasalliklari, qandli diabet va boshqalarda emotsional holat o‘zgarishlarining rivojlanishida murakkab psixologik mexanizmlar ishtirok etadi. Bularga psixogen, somatogen, shaxslilik, farmakogen va bir qator holatlarda esa endogen omillar kiradi. Amaliy faoliyatda juda ko‘p bemorlarda bu omillarning qaysi biri hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi va emotsional soha buzilishlarining nozologik

⁴ Александр Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение/ Пер. с англ. С. Могилевского. – М.: ЭКСМО-Пресс., 2000. – 352 с. Бройтигам В., Кристиан П., Рад М. Психосоматическая медицина. – М.: Гэотар Медицина, 1999. – 376 с.

⁵ Михайлов Б.В., Сердюк А.И., Федосеев В.А. Психотерапия в общесоматической медицине (клиническое руководство) / Под общ. ред. Б. В. Михайлова. – Харьков: Прапор, 2002. – 108 с.

⁶ Погосова Г.В. Депрессия как новый фактор риска сердечно–сосудистых заболеваний и предиктор коронарной смерти // Кардиология, 2002. № 4. – Б. 86–89.

doirasi qanday ekanligini aniqlash mushkul. Har bir individual holatda bu omillar birlashmasi turlicha bo'lishi va emotsional soha buzilishlarining klinik variantlari turli-tumanligini aniqlab berishi mumkin. Kardiologik amaliyotda ko'pincha atipik xarakterdagi, ya'ni "sokin", "niqoblangan" va somatizatsiyalashgan emotsional buzilishlar hamda depressiyalarga uchraydi va ular somatik shikoyatlar orqasida yashirinadi. Epidemiologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, somatizatsiyalashgan depressiya bilan xastalangan bemorlarning faqatgina 3 foizigina psixologik muammolardan shikoyat qiladi, 68,8 foizi faqat somatik xarakterga ega bo'lgan shikoyatlarni bildiradi, qolgan 27,6 foizi bir vaqtning o'zida ham somatik, ham psixologik muammolardan shikoyat qiladi. Bu holat depressiya diagnostikasida bir qator murakkabliklarni yuzaga keltiradi. Shunisi e'tiborga loyiqki, psixosomatik kasalliklarga chalingan bemorlarning 91 foizi izchil so'rovlarda ham psixologik muammolar borligini inkor etadi. Psixologiyada bemorlarning o'z ruhiy va emotsional kechinmalarini so'z yordamida ifodalay olmasligi – "aleksitimiya" deb ataladi. Ko'pincha bemorlar, ayniqsa, erkaklar o'z psixologik muammolarini tan olmaydilar, ularni xarakterdagi zaifliklar va hayotiy vaziyatlar oqibati deb qaraydilar. Bu aleksitimiya asosida bosh miyaning o'ziga xos tuzilmaviy-funksional birlashmasi bo'lib, bunda o'ng yarimsharlar ustunligi va yarimsharlar orasidagi o'zaro ta'sirning yetishmovchiligi yotadi. Mazkur holatda ayniqsa yurak ishemik kasalliklarida fenomenologik planda depressiya simptomlarini, masalan, stenokardiya xurujlaridan ajratish juda mushkul. Binobarin, ularning ikkalasi ham paroksizmal xarakterga ega bo'lib, qo'rquv, bezovtalanish bilan kechadi. Patologiyaning avj olishida anginoz va psixogen buzilishlar bir-birini to'ldirib, shartli-reflektor mexanizmlari asosida bir-birini mustahkamlaydi va bu bilan xavfli buzg'unchi aylanani tashkil etadi.

Emotsional holatdagi o'zgarishlar, xususan, depressiyaning psixosomatik kasalliklarga ta'siri keyingi yillarda faol o'rganilmoqda. Ilmiy adabiyotlarda psixosomatik kasalliklar va emotsional holat buzilishlari o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntiruvchi bir nechta tadqiqot natijalari e'lon qilingan:

1. Emotsional soha buzilishlari bemorlarda to'qimalar ichidagi mustaqil kalsiyning yuqori darajasi, serotonin va katexolamin retseptorlar sezgirligining oshishi kuzatiladi, shuning uchun

ham depressiyada vazospazm (tojsimon bosh miya tomirlari spazmi) yengilgina vujudga kelishi mumkin.

2. Bu bemorlarda aterogenez jarayoni tezlashishi mumkin.

3. Emotsional zo'riqishda beta-tromboglobulin giperproduksiyasi kuzatiladi, trombositlar aggregatsiyasi ortadi va tomir yorilishi xavfi kuchayadi.

4. Emotsional sohada o'zgarishlar kuzatilgan bemorlarda neyronal faollik va serotonin darajasining oshishi yurak maromi variabelligining pasayishiga, aritmiyalarning rivojlanishi va to'satdan vafot etish holatlarining ko'payishiga olib keladi.

5. Depressiya shifokor tomonidan hayot tarzi, parxezga amal qilish, harakat faolligi, spirtli ichimliklar va chekishdan voz kechish borasidagi berilgan tavsiyalarni bajarishga xalaqit beradi va boshqa odamlar bilan o'zaro aloqaga kirishishni chegaralaydi va umuman davolash samaradorligini keskin pasaytirib yuboradi.

6. Shu narsa aniqlanganki, davolashga moyillikning pastligi, barcha kasalliklarning noxush yakunlanishiga olib keluvchi o'ta muhim va mustaqil xavfli omilidir.

Maqsad va uni asoslash. Klinik amaliyotda hayot sifati tushunchasi davolash va rehabilitatsiya usullarining samaradorligini baholash, bemorlar ahvolidagi og'irligi va kasallikning prognozini aniqlash, yakka tartibdagi terapiyaning tanlash va mehnat qobiliyatini tekshirish, tibbiy yordamning xarajat va samaradorlik nisbatini tahlil qilish va tibbiy auditni o'tkazishda qo'shimcha mezon hisoblanadi.

Yevropa Kardiologiya jamiyatining 2012-yildan boshlab, yurak-qon-tomir kasalliklarining oldini olish bo'yicha so'nggi tavsiyalariga ko'ra, hayot sifatini yaxshilash koronar arterial kasalligi bilan og'rigan bemorlarni davolashda bemorlarning prognozini yaxshilash va ularning umrini uzaytirishdan keyingi ikkinchi eng muhim maqsad hisoblanadi⁷.

⁷ Погосова Н.В., Юферева Ю.М., & Соколова О. Ю. (2015). Качество жизни больных тремя формами ишемической болезни сердца: состояние проблемы, методы оценки, взаимосвязь с психологическим статусом и прогностическое значение. Профилактическая медицина, 18(6), 97-104; Ware J.E., Snow K. K., Kosinski M., Gandek B. SF-36 Health Survey Manual and Interpretation Guide. Boston, MA: New England Medical Center, The Health Institute. – 1993.

Ilmiy muammoning tasnifi va yechimi.

Eksperimental tadqiqotimizda jami 687 nafar sinaluvchi ishtirok etib, ulardan 294 nafari erkak, 393 nafari esa ayollardir. Sinaluvchilar orasida psixosomatik kasallik tashxislari bo'yicha yurak ishemik kasalliklari 191 nafar, qandli diabet 183 nafar, bronxial astma 108 nafar, oshqozon-ichak yara kasalliklari 64 nafar, revmatoid artrit 93 nafar hamda nazorat guruhi 48 nafardan iborat. Sinaluvchilar haqida to'liq ma'lumot quyidagi jadvalda taqdim etilgan.

1-jadval

Tadqiqotda ishtirok etgan erkak va ayollardagi kasallik turlari haqida ma'lumot (N=687)

Kasallik turlari	Erkaklar		Ayollar		Jami	
	soni	%	soni	%	soni	%
Yurak ishemik kasalliklari	93	31,6%	98	24,9%	191	27,8%
Qandli diabet	84	28,6%	99	25,2%	183	26,6%
Bronxial astma	34	11,6%	74	18,8%	108	15,7%
Oshqozon-ichak yarasi kasalliklari	31	10,5%	33	8,4%	64	9,3%
Revmatoid artrit	39	13,3%	54	13,7%	93	13,5%
Nazorat guruhi	13	4,4%	35	8,9%	48	7,0%
Jami	294	100,0%	393	100,0%	687	100,0%

Izoh: $\chi^2=17,781$; $p=0.011$

Tadqiqotimizda 20 yoshdan 81 yoshgacha bo'lgan respondentlar ishtirok etishdi. Tadqiqot ishtirokchilari yosh ko'rsatkichlarining normal taqsimlanish qonuniga mosligini Kolmogorov-Smirnov mezonini qo'llagan holda tekshirilganda quyidagi natijalari 2-jadvalda berilgan:

2-jadval

Tadqiqot ishtirokchilari yosh ko'rsatkichlarining normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalari (Kolmogorov-Smirnov Z mezonini, N=687)

Shkala	O'rtacha	St.og'ish	Kolmogorov-Smirnov Z	p
Yosh	54,59	11,005	3,871	0,000**

Izoh: * - $p<0,05$; ** - $p<0,01$

Tadqiqot ishtirokchilari yosh ko'rsatkichlarining normal taqsimlanish qonuniga mos kelmagani kuzatildi ($z=3,871$; $p<0.000$).

Psixosomatik kasalliklar bilan kasallangan bemorlar hayot sifati ko'rsatkichlarining yoshga bog'liqligi o'rganildi. Natijalarni har bir ko'rsatkich bo'yicha tahlil qilamiz.

3-jadval

Psixosomatik kasalliklar bilan kasallangan bemorlarda hayot sifati ko'rsatkichlarining yoshga bog'liqligini o'rganish natijalari (Spirman mezonini, N=687)

Shkalalar	Yosh
Jismoniy faollik	-0,246**
Rolli faollik	-0,224**
Og'riqning kuchliligi	-0,141**
Umumiy salomatlik	-0,192**
Hayotiy faollik	-0,130**
Ijtimoiy faollik	-0,122**
Emotsional faollik	-0,192**
Psixik salomatlik	-0,091*
Salomatlikning jismoniy komponenti	-0,247**
Salomatlikning ruhiy komponenti	-0,204**
Hayot sifati	-0,236**

Izoh: * - $p<0,05$; ** - $p<0,01$

Jismoniy faollik ko'rsatkichi bo'yicha tahlil qilganimizda yoshga bog'liq teskari korrelyatsiya kuzatildi. Demak, yosh kattalashgan sari jismoniy faoliyat ko'rsatkichi pasayaveradi. Yoshi katta bemorlarimizda o'z ehtiyojlari uchun harakatlari, yurish va zinapoyaga chiqishda qiyinchiliklar hamda yuk ko'tarishda cheklanishlar yoshlarga nisbatan ancha ko'proq uchraydi.

Rolli faoliyat ko'rsatkichida ham yoshga bog'liq teskari korrelyatsiya kuzatildi. Yoshi kattalarda kundalik ish vazifalarini bajarishda qiyinchiliklar yoshlarga nisbatan ko'proq uchrashini ko'rsatdi.

Og'riqning kuchliligi ko'rsatkichida ham teskari korrelyatsiya kuzatildi. Yoshi kattalarda tanadagi og'riq tufayli kundalik ish faoliyatining ma'lum darajada pasayishi yoshlarga nisbatan ko'proq kuzatiladi.

Umumiy salomatlik ko'rsatkichida teskari bog'liqlik kuzatildi. Yoshi katta bemorlarimizda yosh bemorlarga nisbatan salomatliklari va tuzalib ketishga ishonch ancha pastligiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Hayotiy faollik ko'rsatkichida teskari bog'liqlik kuzatilib, yoshi katta bemorlarda yoshlarga nisbatan ancha charchoq, horg'inlik kuzatildi.

Ijtimoiy faollik ko'rsatkichida ham teskari bog'liqlik kuzatildi. Demak, yoshi katta bemorlarimiz yoshlarga nisbatan shaxslararo munosabatga kirishishlari ancha pasayadi.

Emotsional faollik ko'rsatkichida yoshi katta bemorlarning kundalik ish-yumushlarini bajarashga uzoq vaqt sarflashlari va ish sifatining pasayishini namoyon etdi.

Ruhiiy salomatlik ko'rsatkichida ham yoshga bog'liqlik xususiyatlari aniqlandi. Yosh kattalashgani sari bemorlarimizda ruhiy tushkunlik va tashvishlilik holatlari ham ortadi.

Psixosomatik kasalliklar bilan kasallangan bemorlarda hayot tarziga somatik kasallik ta'sirining yoshga bog'liqligini o'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, oila va ishda bemorga munosabatning yomonlashuvi, bo'sh vaqt, karyera hamda aloqaning cheklanishi ko'rsatkichida yoshga bog'liq xususiyatlari aniqlanmadi.

Psixosomatik kasalliklar bilan kasallangan bemorlarda hayot sifati ko'rsatkichlaridagi jinsiy tafovutlarni o'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, rolli faollik, og'riqning kuchliligi, hayotiy, ijtimoiy hamda emotsional faollik, shuningdek, salomatlikning ruhiy komponenti ko'rsatkichlarida jinsiy tafovutlar aniqlanmadi (4-jadval).

4-jadval

Psixosomatik kasalliklar bilan kasallangan bemorlarda hayot sifati ko'rsatkichlaridagi jinsiy tafovutlarni o'rganish natijalari (Mann-Uitni U-mezoni)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha ranglar		U	P
	Erkaklar (n=294)	Ayollar (n=393)		
Jismoniy faollik	317,0	364,2	49820	0,002**
Rolli faollik	330,1	354,4	53687,5	0,082
Og'riqning kuchliligi	330,7	354,0	53848,5	0,124
Umumiy salomatlik	325,3	358,0	52274,5	0,032*
Hayotiy faollik	352,5	337,6	55274,5	0,329
Ijtimoiy faollik	333,6	351,8	54699,5	0,220
Emotsional faollik	333,5	351,9	54678,5	0,177

Psixik salomatlik	323,3	359,5	51676,5	0,017*
Salomatlikning jismoniy komponenti	319,8	362,1	50648,5	0,006**
Salomatlikning ruhiy komponenti	328,4	355,7	53185,5	0,075
Hayot sifati	322,8	359,8	51550	0,016*

Izoh: * - p<0,05; ** - p<0,01

Jismoniy faollik ko'rsatkichida esa jinsiy tafovut aniqlandi (U=49820; p<0,01). Demak, erkaklarda ayollarga nisbatan jismoniy faollik past. Erkak bemorlarimizda yurish va zinopoyalarda chiqishlari ayollarga nisbatan ko'proq qiyinchilik keltiradi. Buni ayollarning serharakatligi bilan baholash mumkin.

Umumiy salomatlik ko'rsatkichida jinsiy tafovut aniqlandi (U=0,032; p<0,05). Bu ko'rsatkich ham erkaklarda ayollarga nisbatan past chiqdi. Erkaklar ayollarga nisbatan salomatligini va davolanish samaradorligini past baholaydi.

Psixik salomatlik (U=51676,5; p<0,05), salomatlikning jismoniy komponenti (U=50648,5; p<0,01) va hayot sifati (U=51550; p<0,05) ko'rsatkichlarida ham jinsiy tafovut aniqlandi.

6-jadval

Bemor hayot tarziga somatik kasallikning ta'siri namoyon bo'lishidagi jinsiy tafovutlarni o'rganish natijalari (Mann-Uitni U-mezoni)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha ranglar		U	P
	Erkaklar (n=294)	Ayollar (n=393)		
Cheklangan kuch va energiya hissi	358,3	333,3	53563	0,088
Oilada bemorga munosabatning yomonlashishi	339,2	347,6	56370	0,573
Xursandchilikni cheklash	340,7	346,4	56814,5	0,703
Ishda bemorga munosabatning yomonlashishi	347,3	341,6	56812	0,701
Bo'sh vaqtni cheklash	337,8	348,6	55946	0,466
Karyera cheklanishi	363,7	328,4	51699,5	0,018*

Jismoniy jozibadorlikning pasayishi	362,5	330,2	52336	0,029*
Kamchilik tuyg'usini shakllantirish	356,3	334,8	54165,5	0,149
Aloqaning cheklanishi	354,5	336,2	54697	0,220
Moddiy zarar	348,2	340,8	56531,5	0,621

Izoh: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Karyera cheklanishi ko'rsatkichi bo'yicha jinsiy tafovut aniqlandi ($U=51699,5$; $p < 0,05$). Demak, erkak bemorlarimizda kasallik tufayli karyeraning cheklanishi ayollarga nisbatan ko'proq uchraydi. Buning sababi sifatida erkaklarning nafaqaga chiqish yoshi kattaligi hamda mas'uliyat ko'tara olmasliklari bilan baholashimiz mumkin.

Jismoniy jozibadorlikning pasayishi ko'rsatkichi bo'yicha ham jinsiy tafovut aniqlandi ($U=52336$; $p < 0,05$). Erkaklar jismoniy ko'rinishlari, harakatdagi cheklanish va kasalliklari bilan bog'liq majburiy holatlaridagi kamchiliklar ayollarga qaraganda ko'proq ekan.

Yakuniy qism. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bemorlarning yoshi kattalashgan sayin ularda jismoniy faollik, rolli faollik, og'riqning kuchliligi, umumiy salomatlik, hayotiy, emotsional hamda psixik salomatlik, salomatlikning jismoniy va ruhiy komponenti va hayot sifati ko'rsatkichida pasayadi. Erkaklarimiz kasalliklari tufayli ruhiy tushkunlik va jismoniy harakatlarni cheklanishlari ayollarga qaraganda ko'proq uchraydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Орлова М.М. Исследование качества жизни как системной характеристики ситуации болезни. Известия Саратовского университета (2014). Новая серия. Серия Философия. Психология. Педагогика, 14 (4/1).
2. Сурмач М.Ю. Качество жизни, связанное со здоровьем, как предмет изучения социологии медицины (2011).
3. Погосова Н.В., Юферева Ю.М., Соколова О.Ю. Качество жизни больных тремя формами ишемической болезни сердца: состояние проблемы, методы оценки, взаимосвязь с психологическим статусом и прогностическое значение. Профилактическая медицина, 18 (6), (2015).
4. Ware J.E., Snow K.K., Kosinski M., Gandek B. SF-36 Health Survey Manual and Interpretation Guide. Boston, MA: New England Medical Center, The Health Institute, 1993.
5. Александр Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Пер. с англ. С. Могилевского. – Москва: ЭКСМО-Пресс., 2000. – 352 с.
6. Бройтигам В., Кристиан П., Рад М. Психосоматическая медицина. – Москва: Гэотар Медицина, 1999. – 376 с.
7. Михайлов Б.В., Сердюк А.И., Федосеев В.А. Психотерапия в общесоматической медицине (клиническое руководство) / Под общ. ред. Б.В. Михайлова. – Харьков: Прапор, 2002. – 108 с.
8. Погосова Г.В. Депрессия как новый фактор риска сердечно-сосудистых заболеваний и предиктор коронарной смерти // Кардиология, 2002. № 4.

“OILA VA XOTIN-QIZLAR” ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ «СЕМЬИ И ЖЕНЩИН»
“FAMILY AND WOMEN” RESEARCH INSTITUTE

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT,
GENDER VA OILA

Общество, гендер и семья в Центральной Азии
Society, Gender and Family in Central Asia

xalqaro ilmiy jurnali

международный научный журнал

international academic journal

2023/4 (9)

DOI: 26739/2118-9998

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli “Ommaviy axborot vositasi davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risida guvohnoma”si olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO‘YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e‘lon qilinishi mumkin bo‘lgan jurnal sifatida ro‘yxatga olingan.

MUASSIS:

“Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot instituti

JURNAL TAHRIRIYATI:

Bosh muharrir: **Egamberdiyeva N.**

Bosh muharrir o‘rinbosari: **Musurmanova A.**

Mas‘ul kotib: **Mavlonov B.**

Muharrirlar: **Yunusov U., Nomozova O.,
Razzakova N., Sobirova E.,
Jabborov U.**

Sahifalovchi: **Umaraliyev Z.**

Dizaynerlar: **Abdullayev L., Sobirov F.**

Web dizaynerlar: **Yakubov O., Alimova Z.**

Jurnaldagi materiallardan foydalanilganda mualliflik huquqini e‘tiborga olgan holda jurnalga havola berilishi shart.

Jurnalga kiritilgan maqola materiallari mazmuni mualliflarning shaxsiy ilmiy-nazariy yondashuvi va qarashi sifatida talqin qilinadi.

1940

Nashriyot ro‘yxat raqami № 1043191. 24.09.2021-y.

Bosishga ruxsat etildi: 03.10.2023.

“Times New Roman” garniturasini. Qog‘oz bichimi: 60x84 1/8

Nashriyot bosma tabog‘i 7,2.

100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug‘bek tumani,

M.Ismoilov ko‘chasi 1-G uy.